

Колот А. М.,
д-р екон. наук, проф.,
завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці,
проректор ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ЕВОЛЮЦІЯ РОЛІ ДЕРЖАВИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЇЇ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЇ СФЕРИ

У статті визначено основні принципи, напрямки та механізм державного регулювання як економіки в цілому, так і соціально-трудової сфери. Досліджено оптимальні межі втручання держави в економіку. Виявлено напрями державного регулювання соціально-трудової сфери відповідно до нових завдань, що формуються в умовах складного, паралельного протікання різновекторних, багатопланових процесів та нелінійних залежностей.

В статье определены основные принципы, направления и механизм государственного регулирования как экономики в целом, так и социально-трудоу сферы. Исследованы оптимальные границы вмешательства государства в экономику. Выявлены направления государственного регулирования социально-трудоу сферы в соответствии с новыми задачами, которые формируются в условиях сложного, параллельного протекания разновекторных, многоплановых процессов и нелинейных зависимостей.

The article outlines the major principles and mechanism of state regulation of economy in general, and social and labor sectors. The optimal limits of state intervention in the economy. There are areas of state regulation of social and employment areas to meet the new challenges emerging in the complex, parallel flow multivector, multifaceted processes and nonlinear dependencies.

Ключові слова. Соціально-трудова сфера, державне регулювання, ринок праці, глобалізація, соціальне партнерство, соціальний діалог, людський капітал, глобальні виклики.

Ключевые слова. Социально-трудоу сфера, государственное регулирование, рынок труда, глобализация, социальное партнерство, социальный диалог, человеческий капитал, глобальные вызовы.

Key words. Social and labor sphere, government regulation, labor market, globalization, social partnership, social dialogue, human capital, global challenges.

Вступ. Одна з «вічних» проблем, що їх покликані розв'язувати економічна теорія та господарська практика, полягає в обґрунтуванні змісту і віднайденні оптимальних меж втручання держави в економіку ринкового типу в цілому і її соціально-трудоу сферу зокрема. Ринок, як одне з великих досягнень людської цивілізації, пройшов випробування часом та довів свою значну життєву силу. Є всі підстави стверджувати, що новітня історія не знає жодного прикладу високорозвинутої, мобільної, гнучкої, ефективної економіки без ринку. Водночас ринок слід розглядати як складник моделі соціально-економічного розвитку, а не як її всеохопну систему. Ринкової економіки, як б функціонувала виключно на засадах саморегулювання, у світі практично не існує. Другим важливим складником ефективної моделі соціально-економічного розвитку є державне регулювання і зокрема участь держави у визначенні та реалізації соціальної політики, формуванні та регулюванні соціально-трудоу відноси. Світовий досвід свідчить, що жодна країна з найрозвинутішою ринковою економікою не обходиться без активного втручання в процеси регулювання соціально-трудоу сфери, хоч методи, сфера, масштаби державного впливу, звичайно ж, різні.

Наукове забезпечення основних принципів, напрямків та механізмів державного регулювання економіки в цілому і соціально-трудоу сфери, зокрема, завжди було акту-

альним з часів, коли інститути держави почали свідому, цілеспрямовану діяльність у сфері соціального розвитку. Можна констатувати, що вже в середині ХХ ст. політикум, владні структури, інші інститути громадянського суспільства за активної участі наукової спільноти освоїли мистецтво вирішувати очевидні проблеми регулювання соціально-трудової сфери, виконувати масштабні, нерідко різновекторні соціальні завдання.

Проте сьогодні цілком очевидно, що нові глобальні виклики породжують проблеми іншого порядку, а саме — забезпечення нової динаміки і загального балансу соціально-трудового розвитку. І мова вже йде не про реалізацію окремих соціальних програм чи проектів, а про формування нової парадигми соціальних трансформацій та розвитку соціально-трудової сфери в цілому. Адже існує гостра потреба серйозних структурних реформ, глибоких інституційних перетворень у соціально-трудовій сфері, сучасного бачення шляхів забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку.

Маємо констатувати, що інституційним засадам регулювання соціально-трудової сфери за сучасних економічних умов присвячено немало публікацій. Проблема, однак полягає у тому, що немала частка наявних наукових публікацій містить загальні міркування щодо ролі держави «взагалі» або ж констатує недоліки існуючих механізмів регулювання соціально-трудової сфери. Такі наукові розробки не можуть розглядатися як внесок у теоретичне узагальнення еволюції ролі держави та інструментарію її впливу на розвиток соціально-трудової сфери.

Постановка завдання. Метою роботи є узагальнення сучасних тенденцій еволюції державного регулювання соціально-трудової сфери та обґрунтування необхідності імплементації нових та модернізації класичних функцій держави у сфері праці.

Результати дослідження. Характерною рисою сучасних моделей соціально-трудових відносин є асиметричність, проявом якої є негативна динаміка щодо балансу інтересів основних суб'єктів цих відносин — найманих працівників та роботодавців. Все виразніше порушення балансу інтересів на користь роботодавців, відхід від здобутків «золотих» 70-х—80-х років ХХ століття дає підстави стверджувати про «десоціалізацію» відносин між працею і капіталом як тенденцію функціонування соціально-трудової сфери останніх двох десятиліть. Чинники, що дестабілізують соціально-трудову сферу та породжують багато чисельні асиметрії у цій царині, мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер.

За нашою оцінкою, найбільш значимими з них є такі:

- глобалізація світової економіки та зростання відкритості національних економік;
- погіршення демографічної структури населення в цілому і економічного активного, зокрема;
- лібералізація соціально-економічної політики, складником якої є так званий економоцентризм;
- уповільнення темпів економічного зростання;
- трансформація інституту зайнятості та різновекторність змін на ринку праці;
- зниження ролі соціального діалогу в оптимізації відносин між провідними соціальними силами;
- низька, неадекватна потребам сьогодення роль держави у забезпеченні стійкого розвитку соціально-трудової сфери.

Отже, на початку нового тисячоліття світ постав перед новими проблемами глобального характеру, втім не сталося належного усвідомлення їх природи та оцінки гостроти, що адекватна реаліям сьогодення, необхідності опрацювання принципово нових методів регулювання суспільним розвитком. В арсеналі існуючих методів регулювання суспільним поступом немало рутинних елементів, застарілих стереотипів, мертвих традицій. Це повною мірою стосується державного регулювання соціально-трудової сфери.

Теоретичні та прикладні розробки автора з цієї проблематики знайшли відображення у цілому ряді попередніх публікацій¹. У урахуванням оприлюдненого раніше теоретико-прикладна конструкція сучасної ролі держави у соціально-трудовій сфері є такою.

Держава, безумовно має відігравати важливу роль у формуванні та реалізації соціально-трудової політики і особливо на етапі формування інститутів ринка та розбудови громадянського суспільства. Ця теза є очевидною і підтримується представниками практично усіх (або майже усіх) економічних шкіл і течій. До того ж додамо, що остання фінансово-економічна криза змусила багатьох «протрезвіти», по-новому подивитися на сучасний світ «інститутів», у т. ч. на роль, місце, функції інститутів держави, як і на інструментарій їхнього впливу на забезпечення стійкої соціально-трудової динаміки.

Утім актуальною залишається конкретизація якщо не всіх, то більшості положень щодо сучасної ролі держави. Багатьом дослідженням, які претендують на статус наукових, бракує усвідомлення та розуміння того, у чому полягає сучасна роль держави, природи її функцій та методів (засобів, важелів) реалізації її місії. Це потребує всебічного, виваженого, неупередженого аналізу, уникнення роздумів про «державу взагалі».

Слід підтримати тих науковців, які вважають, що предмет, інструментарій, методологія наукових досліджень у цій царині безнадійно застаріли. Дійсно, нерідко науковці все ще виходять з лінійних залежностей у розвитку економічної системи, в той час як остання — це концентрація нелінійних залежностей і відповідних результатів. Не мають права на існування на рубежі двох тисячоліть такі «глибокі» висновки, як-то: «Нам необхідно підвищувати роль держави», або ж «Необхідно знижувати роль держави», в той час коли *необхідно діяти у зовсім інший спосіб* і керуватися іншим категоріальним апаратом та володіти іншим алгоритмом економічного мислення.

Інтереси усвідомлення сучасної ролі держави у формуванні та реалізації соціально-трудової політики потребують виокремлення сучасних загальносвітових тенденцій, які віддзеркалюють еволюцію та конкретні прояви нинішньої ролі держави у царині соціально-економічного розвитку в цілому.

Знання цих тенденцій, розуміння їх першооснови є принципово важливим, оскільки, це *по-перше*, дає можливість звірити «траєкторію» розвитку подій «у них» і «у нас»; *по-друге*, дозволяє зрозуміти, що знаходиться «за кадром» цих тенденцій, яка їх природа; *по-третє*, спробувати пояснити чим обумовлене неспівпадання вітчизняних та домінуючих загальносвітових тенденцій — набором об'єктивних, національних особливостей чи суб'єктивними факторами та неприродними причинами. Врешті-решт, це є поштовхом до роздумів та відповіді на запитання: «А чи ту країну ми будемо?».

Вважасмо за можливе і необхідне виокремити, як мінімум, вісім загальних тенденцій еволюції та проявів сучасної ролі держави на «ниві» соціально-економічного, у тому числі соціально-трудового розвитку.

Перша тенденція. В умовах переходу на новий етап технологічного і економічного розвитку відбувається поступове підвищення ролі держави в економіці, що має різноманітні прояви. Ця тенденція чітко прослідковується та фіксується в усіх фундаментальних дослідженнях останніх 15 років. Зазначимо, що у концентрованому вигляді довгострокові тенденції еволюції державного втручання в економіку були викладені у доповідях Світового банку ще наприкінці 90-х років минулого століття.

¹ Див.: Колот А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія / А. М. Колот. — К.: КНЕУ, 2010. — С. 122—142; Колот А. М. Інституційні засади регулювання соціально-трудової сфери в умовах глобальних викликів: імплементація нових та модернізація класичних функцій держави // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. — Спец. вип. Проблеми сучасної економіки та інституціональна теорія. — К.: КНЕУ, 2010. — С. 6—24.

У подальшому ці ж ідеї отримали розвиток у цілому ряді інших фундаментальних досліджень та рішень і, зокрема, у «Декларації про фінансові ринки і світову економіку, яку прийнято у листопаді 2008 р. у Вашингтоні на саміті «групи 20». Головним лейтмотивом цієї Декларації є заклик до об'єднання зусиль задля коригування дії ринкових сил і, у першу чергу, через посилення ролі держави, передусім у сферах діяльності, породжених інформаційно-комунікаційними технологіями.

Друга тенденція. Проявляється у тому, що з підвищенням середньодушового валового внутрішнього продукту (ВВП), бюджетне навантаження збільшується, що вимагає зростаючої ролі та відповідальності інститутів держави.

І хоча обсяги перерозподілу ВВП на користь держави в останні роки в багатьох розвинених країнах дещо зменшуються, їх абсолютні і відносні показники залишаються значними (табл. 1).

Таблиця 1

ДЕРЖАВНІ ВИТРАТИ (I) І СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФЕРТИ (II), % ВВП*

Країна	Роки											
	1960		1970		1980		1995		2000		2005	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Німеччина	36,8	18,1	39,1	19,5	48,3	25,7	49,5	22,0	44,3	18,7	44,8	19,5
Франція	29,7	13,4	40,3	16,7	46,1	22,6	53,7	25,0	47,9	18,1	48,8	18,4
Італія	...	13,1	34,7	16,9	41,9	21,2	51,9	20,0	43,8	16,7	43,5	17,4
Великобританія	34,5	10,2	39,1	13,2	44,9	16,4	43,4	15,0	37,8	13,3	39,8	13,3
США	27,1	7,3	30,7	10,4	33,7	15,0	33,1	15,0	35,6	15,0	35,0	12,2
Японія	25,5	4,0	19,2	5,7	32,6	11,9	35,6	15,0	38,1	16,0	...	11,2

*I — усі витрати; II — витрати на соціальне забезпечення, допомогу безробітним, пенсії, охорону здоров'я (освіту не включено).

Джерела: Challenge. May — June 1996. P.19; OECD Economic Outlook. June 1996. P. 24. A 31; European Economy. 2001. № 3. — P. 210—234; 2006. № 6. — P. 213—241.

Так, дані табл. 1 свідчать, що в структурі державних витрат за останні чотири десятиліття відбулися суттєві зміни. Аж до середини 1990-х років частка державних витрат у країнах, що аналізуються, збільшувалася. Ще більшими темпами зростала частка трансфертів, які поглинали близько половини всіх державних витрат. У США та Японії частка останніх у 90-ті роки ХХ ст. становила приблизно 35 % ВВП, а в європейських країнах вона наблизилася до 50 % з подальшим її скороченням на початку нового століття до 40—45 %.

Такою ж є і тенденція щодо динаміки соціальних трансфертів. Так, якщо у США, Японії та Великобританії у середині 90-х років їх частка становила 15 % ВВП, то вже у 2005 р. вона знизилася до 11—13 %. У країнах Європи (табл. 1), частка соціальних трансфертів у середині 90-х років становила 20—25 % ВВП, а вже в 2005 р. знизилася до 17—19 % ВВП.

Незважаючи на цю динаміку ще раз підкреслимо, що абсолютні і відносні показники перерозподілу ВВП на користь держави були і залишаються значними.

Третя тенденція. Ця зміна структури державних витрат з орієнтацією на розвиток людського капіталу. Останній досягається передусім збільшенням вкладень у розвиток освіти, охорони здоров'я, професійної підготовки та перепідготовки кадрів. Ці вкладення є інвестиціями у людський та інтелектуальний капітал в цілому, яким належить пріоритетна роль у підвищенні конкурентноздатності суб'єктів господарювання та економіки в цілому.

Дані табл. 2 переконливо свідчать, що у найбільш розвинутих країнах світу значна частка суспільних ресурсів спрямовується саме на формування та розвиток людських ресурсів, причому вона набагато перевищує витрати на оборону.

На думку автора, здатність держави сконцентрувати ресурси на розвиток освіти, охорони здоров'я — один із головних показників її дієвості, здатності відповідати на виклики XXI ст., в умовах, коли саме людський капітал стає основним фактором економічного розвитку.

Таблиця 2

СТРУКТУРА ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ, 2004 р., % ВВП

Країна	Види державних витрат		
	оборона	охорона здоров'я	освіта
Німеччина	1,4	8,7	4,8
Франція	2,5	7,7	5,6
Італія	1,9	6,3	4,7
Швеція		8,0	7,6
Великобританія	2,6	6,9	5,3
США	4,0	6,8	5,7

Джерело: The Work Bank. World Development Indicators 2006. Wash., 2006.

Підтримання на високому рівні витрат на освіту і охорону здоров'я забезпечує не лише приріст людського капіталу та формування конкурентних переваг, а й сприяє підвищенню доходів населення та їх вирівнюванню.

Четверта тенденція. Посилилося зрощування державного і приватного підприємництва у різноманітних формах державно-приватного партнерства, що достатньо широко висвітлено як у зарубіжних, так і вітчизняних виданнях.

П'ята тенденція. За рядом фактів, обставин, характеристик можна зробити висновок (принаймні загальний), що масштаби *прямого* державного втручання в економіку дещо скорочуються.

Шоста тенденція. Проявляється у тому, що різним рівням економічного розвитку відповідає різний рівень та форми участі держави в економічному житті суспільства. З цього й випливає, що інтенсивність зростання державної участі в економіці є неоднаковою на різних етапах соціально-економічного розвитку.

Специфічними стосовно кожного рівня та етапу соціально-економічного розвитку мають бути форми (інструменти, важелі) державного регулювання економіки.

Що означає ця тенденція для українських реалій?

Вона означає, що важелі прямого і особливо непрямого впливу на економічний розвиток мають бути масштабними, зважаючи на те, що держава і суспільство в цілому мають одночасно:

1. завершувати формування державних інститутів, притаманних сучасним умовам розвитку економіки і суспільства;
2. дбати про формування сегменту нової, постіндустріальної економіки;
3. продовжувати розвивати сегменти індустріального типу економіки, які забезпечують формування ВВП та вирішення соціальних проблем;
4. розбудовувати інститути громадянського суспільства;
5. виконувати надскладні завдання навздоганяючого розвитку.

Сьома тенденція. Полягає у тому, в міру розвитку глобалізації та ускладнень, що нею продовжуються, розширюється коло питань, що потребують погодженого розв'язання на міждержавному рівні та за участі таких міжнародних інституцій, як Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі, Світовий банк тощо. Отже, ма-

ємо одночасне протікання двох паралельних процесів: одночасне посилення та ускладнення державного втручання в економіку і соціальні процеси і одночасне звуження окремих функцій унаслідок їхнього перетікання до наднаціональних регуляторів.

Восьма тенденція. Проявляється у тому, що дедалі очевиднішим стає *ускладнення завдань* держави, особливо це стосується завдань, що постають та постійно відтворюються у соціально-трудовій сфері, що потребує імплементації нових та наповнення якісно новим змістом класичних її функцій. При цьому посилюється необхідність їх реструктуризації та потреба оволодіти новим інструментарієм на «полі» формування та реалізації національної соціально-економічної політики.

Є всі підстави стверджувати, що за останні десять років ця сфера змінилася більше, ніж за всі попередні 50 років. Отже, «світ праці» змінився на наших очах, що потребує кардинальних змін у структурі інститутів, які діють на цьому «полі» та інструментарії, яким вони мають володіти.

Нині ця сфера являє собою унікальний симбіоз явищ, процесів, досягнень, втрат і тенденцій розвитку, які не мають однозначної оцінки. На прикладах розвинутих країн, як і прикладах з вітчизняної практики, щодня можемо переконуватися в складному переплетенні суперечливих тенденцій у розвитку «світу праці»¹.

До цього ж додамо, що діючий формат та правила функціонування соціально-трудові сфери склалися у період формування економіки індустріального типу, для якої характерними були інші об'єктивні умови — демографічні, соціальні, економічні. За сучасних умов, коли докорінно змінилася демографічна структура населення, суттєві зрушення сталися в структурі зайнятості, трансформується культура солідарності тощо, традиційні інститути соціально-трудового розвитку виявляються все більш неефективними та неадекватними реаліям сьогодення.

За сучасних умов, де на відміну від періоду коли формувалася нинішня модель соціальної підтримки, маємо не зростання населення, а його депопуляцію, не збільшення частки працездатних осіб, а значне збільшення частки непрацездатних, а попит на соціальні послуги непинно зростає, маємо неодмінно формувати іншу модель соціально-трудової політики.

Вже з наведеного вище стає зрозумілим, що «світ праці» потребує і нових форм його регулювання, і нового інструментарію.

Наведе вище, як і цілий ряд інших незаперечних фактів дають підстави стверджувати, що нові соціально-економічні обставини, які є віддзеркаленням глобалізації світової і зростання відкритості національної економіки та інших реалій сьогодення, потребують переосмислення ролі інститутів, у т.ч. інститутів держави, оновленого розуміння соціальної зумовленості, масштабності, якісного ускладнення державного управління. Нині коли у світі зберігаються повноцінні політичні кордони, інститути держави продовжують нести відповідальність перед громадянами країни за їх добробут, якість життя, стійкий розвиток суспільства.

У міру суспільного розвитку змінюються напрями та пріоритети державної соціальної політики. Фінський учений П. Куусі справедливо наголошує на такому: якщо дотепер держава переслідувала за мету захист лише «слабких» і «нужденних», то нині вона (держава) орієнтується на всю націю і перетворилася у «національне надбання»².

До традиційних функцій держави, що мають відтворюватись і за нинішніх умов (не девальвують в умовах глобалізації), належать:

— безпосередня участь у виробництві «суспільних благ», що мають спільне споживання (освіта, оборона, водопостачання, розвиток соціальної інфраструктури, охорона громадського порядку та навколишнього середовища тощо);

¹ Див.: Колот А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія / А. М. Колот. — К.: КНЕУ, 2010. — С. 241—243.

² Див.: Kuusi P. Social Policy for the Sixties. A plan for Finland. Helsinki, 1964. P. 29, 31, 65.

- стабілізація економіки за допомогою інструментів макроекономічної політики;
- вироблення та реалізація регуляторної політики в галузях, де існують умови природної монополії;
- проведення соціальної політики, що має узгодити економічний та соціальний розвиток.

Результати досліджень і узагальнень, виконаних автором монографії, дають підстави для твердження, що в міру розвитку глобалізації та ускладнень, що нею породжуються, існує необхідність у:

- модернізації класичних функцій держави;
- імплементації нових функцій до сфери діяльності органів державної влади, оскільки розширюється коло питань, що потребують розв'язання за безпосередньої чи опосередкованої участі держави;
- оволодінні новим інструментарієм впливу з боку органів державної влади на економічний та суспільний розвиток.

Здійснюючи наукове опрацювання проблематики функцій держави у соціально-трудовій сфері, маємо наголосити на тому, що багатоманітність класичних та нових функцій держави в соціально-трудовій сфері на сучасному етапі впливає з її статусу та ролі у функціонуванні суспільства в цілому. Виступаючи одночасно чи поперемінно в різних ролях, а саме власника засобів виробництва і, відповідно, роботодавця, законодавця, ініціатора соціального діалога, арбітра, посередника, примирника, гаранта прав і свобод членів суспільства, держава не може не відігравати значної ролі у формуванні, регулюванні та розвитку соціально-трудових відносин. Співвідношення цих ролей і реалізація відповідних функцій на кожному конкретному етапі розвитку суспільства є різними та визначаються історичними, геополітичними, соціальними, економічними й іншими умовами. Але за будь-яких умов держава має бути заінтересована в реалізації прав як роботодавців, так і найманих працівників, узгодженні їхніх інтересів на правових та партнерських засадах.

Держава насамперед має виконувати законодавчу функцію, формувати та вдосконалювати національне трудове законодавство з урахуванням конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці відповідно до національних умов. Сучасна практика переконливо свідчить, що законодавча функція держави має передусім суттєве стабілізувальне значення для соціально-трудових відносин. Правова регламентація в цій сфері стосується таких принципових питань, як офіційне визначення суб'єктів і органів соціального партнерства, правил та механізмів взаємодії сторін у сфері праці, правових норм їхньої відповідальності за невиконання колективних договорів і угод та інших спільних домовленостей, установлення державних мінімальних соціальних стандартів і механізму їх застосування.

Значною є роль держави як сторони соціального партнерства. Тристороннє співробітництво — перевірена на практиці багатьох країн форма досягнення балансу інтересів держави, роботодавців, найманих працівників. За такої форми співпраці реалізація соціальної політики розподіляється між трьома партнерами, а органи, що представляють інтереси держави, мають можливість на практиці перевірити дієвість принципів соціального партнерства, досконалість чинної правової бази, реалізувати загальнодержавні інтереси. При цьому держава має здійснювати процедури, що забезпечують ефективні консультації, регулярні переговори між представниками сторін соціального партнерства з питань, які становлять предмет соціально-трудових відносин.

Значна роль належить державним органам і в регулюванні питань щодо застосування колективних договорів та угод, зокрема зі встановленням правової відповідальності за невиконання їх умов. Стабілізувальна й регулювальна роль держави в галузі соціально-трудових відносин виявляється і в поширенні сфери дії укладених угод на інші підприємства та суміжні галузі. Хоч формально колективні договори

поширюються лише на підприємства (організації), представницькі органи яких підписали ці акти, у реальній дійсності нерідко їхні умови поширюються державними органами на інші суб'єкти господарювання. Підставою є боротьба з недобросовісною конкуренцією та необхідність створення єдиного соціального простору у сфері праці. Подібна практика особливо характерна для періоду економічної нестабільності, коли підприємці задля виживання в конкурентній боротьбі намагаються знизити витрати соціального характеру. Підприємці, які не охоплені колективними угодами, суттєво знижують витрати соціального характеру, тож мають певний економічний вигаш. Правовий механізм поширення укладених угод на інші підприємства як запобіжник вирівнювання стартових умов підприємств діє в багатьох країнах Західної Європи (Франція, Італія, ФРН, Нідерланди, Бельгія, Швейцарія).

Державу слід розглядати і як гаранта конституційних, законодавчих прав усіх сторін соціального партнерства, і як організатора, координатора, незалежного регулятора соціально-трудових відносин. Ці функції реалізуються як через уведення в дію законодавчих, нормативних актів, так і ініціювання розвитку соціального партнерства, прийняття державних програм удосконалення соціально-трудових відносин, участь у підготовці кадрів для соціального сектору, координацію наукових досліджень у цій сфері тощо.

Потреба у нових та розширенні, модернізації класичних функцій держави у соціально-трудовій сфері зумовлений тим, що глобалізація економічних і соціальних інститутів продукує нові й нові проблеми, розв'язання яких можливе лише за активної участі держави. Не потребує спеціальних доведень, що для більшості країн світу дедалі загальнішими постають проблеми: регулювання міграційних процесів, небувалої конкуренції та боротьби за інтелектуальні ресурси, у тому числі за носіїв найбільш високоякісного людського капіталу, подолання теперішньої практики відмивання брудних грошей, що зачіпає інтереси усіх суб'єктів соціально-трудових відносин; унормування оподаткування в умовах перебування на території країни філій транснаціональних компаній, що пов'язане з наповненням бюджетів різних рівнів та створенням передумов для розв'язання проблем у соціально-трудовій сфері; контролю фінансової сфери задля пом'якшення впливу фінансових криз на соціально-трудову сферу; боротьби з ухиленням від сплати податків.

Маємо наголосити на тому, що реалізація державами соціальної функції, включаючи й держави з найбільш розвиненою ринковою економікою, відбулася в останні роки на тлі дії низки чинників, що стали джерелом серйозних фінансових і навіть моральних проблем. Ідеться про зростаючі масштаби імміграції, що збільшує частку домогосподарств з низькими доходами, підвищення частки осіб пенсійного віку у загальній чисельності населення, збільшення абсолютних і відносних показників неповних сімей, послаблення стимулів до пошуку роботи, що мало місце в ряді країн; необхідність зниження податкового тягаря для працівників, які, сплачуючи податки, поповнюють бюджети різних рівнів; зростання рівня безробіття; нові вимоги до людських ресурсів і необхідність збільшення соціальних видатків на їх розвиток.

Ці та інші чинники й обставини, що ними породжені, ставлять перед урядами країн архіскладні завдання у царині вироблення і реалізації соціальної політики. Справді, як в умовах невисоких темпів економічного зростання підтримувати високі соціальні гарантії? Як в умовах обмежених ресурсів забезпечувати розв'язання глобальних соціальних завдань — стійке підвищення якості людських ресурсів, розвиток соціальної інфраструктури, підвищення якості життя? Як при цьому не заманити певну категорію людей у «пастку бідності», утриманства, не послабити стимули пошуку роботи, узгодити наявні соціальні гарантії з мотивацією зароблення основної частки доходів своєю активною трудовою діяльністю?

Порівняння ролі і функцій держави «у них» (у розвинених країнах Європи) і «у нас», небажані тенденції у царині соціально-трудового розвитку та ускладнення «у світі» праці, що є наслідком дії цілого ряду об'єктивних і суб'єктивних чинників, дає підстави для висновку, що в Україні існує нагальна потреба посилення як за масштабами, так і за ефективністю державного впливу на формування та реалізацію соціально-трудової політики.

Існує необхідність «інвентаризації» наявної правової бази на предмет її відповідності вимогам і цілям соціальної держави та внесення відповідних змін до чинного законодавства. Це має унеможливити подальше поширення суто ліберальної концепції на соціально-трудова сферу.

Актуальним залишається прийняття нових та удосконалення діючих правових актів, що покликані регулювати відносини у сфері праці. Першочерговими заходами у цій сфері мають бути:

— прийняття Трудового кодексу, побудованого на міжнародних трудових нормах, надбаннях радянської системи трудового законодавства та сучасної міжнародної практики;

— внесення змін і доповнень до Закону України «Про колективні договори і угоди», які мають сприяти наповненню якісно новим змістом угод і договорів, що укладаються на національному, регіональному, галузевому і виробничому рівнях.

Існує нагальна потреба розробки та реалізації загальнодержавної та регіональних програм, модернізації соціально-трудова сфери та забезпечення стійкого соціального розвитку. Вже кілька років поспіль урядові структури організують свою діяльність без одного з основних нормативних актів у царині соціально-трудова розвитку, що унеможлиблює стійку соціальну динаміку.

Використовуючи потенціал держави, необхідно задіяти економічні, правові, організаційні важелі розвитку державно-приватного партнерства у соціальній сфері, нові організаційно-економічні механізми функціонування соціальних інститутів, які мають зупинити подальшу деградацію соціальної сфери, натомість надати їй стійкої динаміки розвитку. Чи не основним показником, що має демонструвати успішність діяльності держави, слід розглядати її здатність сконцентрувати необхідні ресурси для досягнення сучасних стандартів людського розвитку.

Висновки. Нові соціально-економічні обставини, які є віддзеркаленням глобалізації світової і зростання відкритості національної економіки, потребують переосмислення ролі державного регулювання економіки за сучасних умов, оновленого розуміння соціальної зумовленості, масштабності, якісного ускладнення державного управління. Маємо усвідомлювати, що держава — єдиний політичний і правовий суб'єкт, який володіє широким спектром владних повноважень щодо захисту внутрішнього ринку в контексті зростання відкритості національної економіки та глобалізації світової економіки, підтримки вітчизняних товаровиробників і стимулювання зростання конкурентноздатності своєї економіки, створення умов для забезпечення соціальної динаміки.

Економічна наука стоїть перед необхідністю пошуку та опрацювання нової парадигми впливу держави на соціально-трудова сферу в умовах глобальних викликів. Однієї з передумов формування останньої є усвідомлення специфічних умов і чинників, під впливом яких відбувається трансформація соціально-трудова сфери. Державне регулювання соціально-трудова сфери за умов сьогодення необхідно не скасовувати або, навпаки, посилювати, а вибудовувати відповідно до нових завдань, що формуються в умовах складного, паралельного протікання різновекторних, багатопланових процесів та нелінійних залежностей.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2011 р.